

ce reprezintă pe Arhanghelul Mihail, pictură situată pe fațada bisericii din comuna Romani (1757). Același Dumitru se află trecut, de altfel împreună cu zugravul Radu, și în pomelnicul din proscomidie. La biserica mănăstirii Plovraci găsim deasupra intrării în pridvor scena hramului pe care o iscălește Constandin zugravul, în anul 1712, iar pe zugravul Preda îl găsim iscălit în josul picturii reprezentând pe Arhanghelul Mihail, pictură aflată în biserica din Ursani.

Mulți dintre acești meșteri din regiunea Craiova sunt localnici. Ei înșiși țin să afirme acest lucru, deoarece alături de semnătură precizează și localitatea de baștină, cum este „Mihail ot Tismană” care, la 1716, zugrăvește schitul Cioclovina de Jos, sau „Matei ot Craiova”, pe care îl găsim semnat alături de alți zugravi în pisania bisericii Magheru, ridicată în anul 1825. Același „Matei ot Craiova” mai este pomenit și la alte biserici, cum este cazul la cea din Pițicu Bumbești, din 1828. La biserica din Urșani se găsește semnat pe latura de Sud a fațadei «Dinu zugravul ot Sud Gorj», iar în proscomidie mai întâlnim, alături de Milcu zugravul, pe Gheorghe ucenicul și pe Preda ot «Sud Gorj».

Pisaniile și alte documente ne arată graba cu care se construiau aceste biserici mici, care mai totdeauna erau terminate într-un an. Zugrăveala acestor monumente se realiza și ea într-un timp foarte scurt, în general în câteva luni și de aceea meșterii nu obișnuiau să lucreze singuri decât rareori, ei asociindu-se în general, în grupe. Alteori, la zugrăveala unei biserici, conclucrau zugravi care nu erau întotdeauna tovarăși egali. Se remarcă existența unei ierarhii dela ucenic — calfă — meșter, acesta din urmă iscăbind simplu «zugrav». Astfel, biserica din Bârzeiu de Gilort, înălțată în anul 1825, a fost zugrăvită de Matei din Craiova și de Raicu, ajutați fiind de Dumitru calfa. Biserica din Zorlești (1820) este zugrăvită de Matei și Mihail, zugravi, și de ucenicul Radu. Erau și colective mai numeroase, atunci când monu-

mentul este de mai mari proporții, cum este biserica dela Baia de Fier la care au lucrat diaconul Dimitrie, Teodor, Pană, Ion și ucenicii Preda Constantin și Nicolae (1753).

La biserica Sf. Nicolae din Tg. Jiu, terminată în 1813, au lucrat Mihail, Matei, Radu, Ioan, Nicolae; la cea din Vădeni (1732) Rănite, Grigorie, Vasilie și Ion ucenicul. Ucenicii și calfele uneori făceau parte chiar din familia zugravilor. Despre practicarea meseriei zugravului din tată în fiu ne spune precis pisania aflată deasupra intrării spre naos dela Schitul Crasna, din anul 1759: «pis Grigorie zugrav i sin ego (și fiul său) Ioan». Uneori meșteșugul trece nu numai din tată în fiu, dar și la ramurile colaterale, creându-se familii întregi de zugravi. Astfel, schitul din comuna Șerbănești, ridicat în anul 1759, este zugrăvit de popa Gheorghe și de fratele său (i brati ego) Andrei, alături de Vasilie, Stanu și Gheorghe.

Prin urmare meșteșugul se învăța în timpul lucrului. Probabil că o parte din zugravi, mai ales acei care aparțineau bisericii, s'au învățat câte ceva din arta zugrăvitului prin școlile de zugravi ce existau pe lângă unele mănăstiri, cum era cea dela Râmnicu-Vâlcea.

În general, asociațiile acestea de zugravi nu ne apar azi stabile, ele apărându-ne ca asociații sezoniere, care durau atât timp cât se lucra la monumentul respectiv, iar după terminarea lucrului se desfaceau. Uneori mai întâlnim aceeași zugrav, care lucrează împreună și la alt monument; acest caz este mai rar.

Dacă zugravii erau sau nu organizați aici în bresle e greu de spus; faptul că întâlnim ierarhia — ucenic — calfă — meșter — de care am vorbit ne ar îndreptăți să conchidem la o organizație oarecare. Cert este că, la 1776, Alex. Ipsilante, în cunoscuta sa organizare a breslelor, împarte pe zugravi în două categorii: zugravii de zidărie și zugravii de subțire, ceea ce ar dovedi existența anterioară a breslei zugravilor din Țara Românească.

TEODORA VOINEȘCU și PETRE OPREA

MANUSCRISE ALE LUI ANTON PANN ÎN BIBLIOTECA MĂNĂSTIRII TISMANA

Cu prilejul cercetărilor întreprinse în anul 1952, de către colectivul Secției de artă feudală la Mănăstirea Tismana, s'au găsit mai multe manuscrise ale lui Anton Pann, necunoscute cercetătorilor de până acum ai acestuia. Unul dintre aceste este cel al «Stihurilor Paștelor românești. Facerea lui Anton Pantoleon» (numele sub care apare aici

Anton Pann), scris în anii 1820—1827, după cum rezultă din următoarea adnotație de pe fila 35, revers: «Anton Pantoleon la leatul 826 August 13», sau cea de pe fila 47: «Docso loghii alcătuite de mine Anton Pantoleon dascălul școlii de muzică în Râmnicul Vălcii leatul 1827, August 5». Numele lui Anton Pann apare frecvent și pe alte pagini din cu-

prinsul acestui manuscris, fie sub formă de Anton Pann sau Antonie Pantoleon, mai des întâlnită, fie sub cea de Antonie Pantoleon Petrovanu, mai rar folosită. Toate trei manuscrisele sunt legate împreună, în carton, cu piele, format 4°. Scaorțele sunt decorate la colțuri, cu crini și mici flori aurite, totul înscris într'un chenar de asemenea aurit.

Pe cotor, în partea de mijloc, titlul celui de al doilea manuscris: Heruvico Kinoniar este încadrat în partea de sus de o cruce formată din motive florale.

Manuscrisul cuprinde 97 file paginate și 11 foi nepaginate, având 14 rânduri pe pagină în prima parte și 12 rânduri pe pagină în partea a doua, care este pe hârtie mai subțire. Titlul cu roșu, ca și inițialele și mărturiile. Legătura este probabil mai recentă.

Cel de al doilea manuscris cuprinde « 8 heruvico compuse de A. P. Profesor de muzică vocală în 1836 Aprilie » și « Kinonicele pe fiecare glas compus de Domnul Anton Pantoleon după cererea Domnului Alexandru Oltenescu S.A.E. Râmnicul 1837 ». La sfârșitul textului Anton Pann scrie că după tipărirea Catavasierului va da Herovidice Kinoniar, ceea ce a și înfăptuit 10 ani mai târziu cu sprijinul lui Veniamin dela Mănăstirea Bistrița.

În cuprinsul lucrării sale, Anton Pann amintește de vizitele făcute la mănăstirile din Țara

Românească pentru a solicita sprijinul reprezentanților bisericii, necesar publicațiilor sale. Astfel se explică cel de al treilea manuscris dela Mănăstirea Tismana, închinat arhimandritului Spiridon, egumenul mănăstirii, cu ocazia hramului, în 1844, după cum rezultă dintr'o scrisoare găsită împreună cu manuscrisele, cât și din următorul text: « August în 15. Slujba Adormirii Prea Sfintei de Dumnezeu Născătoare și pururea Fecioarei Marii. Alcătuită în zilele părintelui arhimandrit Spiridon de mine Anton Pann profesorul Seminarului Sfintei Mitropolii când am venit la praznicul Sfintei Mănăstiri și au șezut mai multe zile, 1844 August în 4 ». În această perioadă Anton Pann fusese înălăturat din postul de cântăreț la biserica Curtea Veche din București. Manuscrisul dela Tismana completează știrea dată de Stefulescu (Mănăstirea Tismana), care menționează că în 1844 Anton Pann se găsea la Tismana. O scrisoare plină de laude și recunoștință, adresată arhimandritului Spiridon, ce precedă textul manuscrisului, subliniază raporturile în care se găsea Anton Pann cu această personalitate influentă în lumea bisericească.

Rezultă deci, din aceste texte autentice, iscălite și sigure, că numele lui Anton Pann era, *Pantoleon* și chiar *Pantoleon Petrovanu*.

T. V.

ȘCOLILE ȚĂRĂNEȘTI DE PICTURĂ DIN BANAT

Dintre toate ținuturile românești oprite de jugul otoman, Banatul a avut cel mai mult de suferit. Transformată în pașalâc și încorporată imperiului turcesc, între 1552 și 1716, această provincie transcarpatică cunoaște mai din plin asuprirea musulmană decât principatele din Sudul și Estul Carpaților care nu erau de drept decât tributare acestei uriașe puteri retrograde. În cultura Banatului, cele aproape două secole de stăpânire turcească au lăsat urme greu de înlăturat. Tendința stăpânitorilor otomani de a transforma bisericile în moschei, distrugând zugrăveala existentă în ele și icoanele portabile, lipsește istoria artei feudale din Banat de un capitol important. Cele mai vechi mărturii de pictură din epoca feudală în Banat nu urcă mai sus de secolul al XVII-lea, și cele câteva mănăstiri păstrate — Mănăstirea Săracă din Timiș, sau Mănăstirea Zlatița pe Dunăre — care păstrează fragmente de pictură din acest secol, sunt împreună ca piesele de iconostas din mănăstirea Partaș, singurele urme de artă dinaintea eliberării provinciei de sub Turci,

așa că e greu să ne facem o imagine prea precisă despre ceea ce a însemnat tradiția artei feudale cu conținut bisericesc în Banat.

La Mănăstirea Săracă a funcționat chiar și un atelier-școală de zugrăvire, unde sunt pomeniți la 1730 zugravul Andrei și fiii săi: Iovan, Chirian și Andrei, care au refăcut o parte din frescele bisericii, păstrând fidel stilul iconografic în compoziție, în canonul hieratic al reprezentării figurilor, de pură tradiție medievală răsăriteană. La refacerea bisericilor și mănăstirilor, după retragerea Turcilor din Banat, se folosesc, datorită grabei în care se lucrează, nu numai meșteri consacrați, veniți de aiurea sau chemați datorită faimei lor, ci și forțe locale. Astfel, printre zugravii secolului al XVIII-lea găsim meșteri pe deplin formați, aduși anume din alte părți, cum este acel Nedelco Popovici, care pe la 1735—1750 a pictat « al secco » peste 200 m² de zugrăveală în biserica ortodoxă din Lipova (pictură scoasă de sub mortar, în 1928, de Ioachim Miloia), dar găsim, alături de ei, și mici meșteri locali, cum este la Surducul-Mare zugravul--